

Nikica Barić

Srpska pobuna u Hrvatskoj: 1990.–1995.

Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005, 614 str.

Povjesničar Nikica Barić u svojoj se knjizi prihvatio vrlo opsežna posla: nastojao je pokazati kako je organizirana srpska pobuna u Hrvatskoj, koji su uzroci te pobune, koje su posljedice tih događanja i u kakvu se sociopolitičkome i sociopsihološkom ambijentu sve to zbivalo. Pobuna Srba u Hrvatskoj bila je, kako ističe autor, dio širega plana, ujedinjenja svih Srba u jednu državu u procesu raspada jednoga sustava i višenacionalne federativne države.

U prvom dijelu knjige autor ističe da se već nakon euforije oko proslave 600. godišnjice Kosovske bitke srpski nacionalizam aktivira i u Hrvatskoj (Knin, crkva Lazarica, Kistanje i druga mjesta), a sama pobuna počinje u ljeto 1991., i to u jedanaest općina u kojima su Srbi prema popisu stanovništva iz 1991. imali apsolutnu većinu u populaciji. U nastavku analizira prostorni raspored srpskog stanovništva u Hrvatskoj te navodi njihov postotak u tadašnjim općinama. To su: Donji Lapac (91,0 % Srba), Gračac (72,3 %), Korenica (69,2 %), Vojnić (88,6 %), Vrginmost (71,4 %), Dvor (80,9 %), Glina (56,7 %), Kostajnica (55,5 %), Benkovac (53,0 %), Obrovac (60,0 %) i Knin (78,9 %). U vrijeme političkih sukoba, u Hrvatsku dolaze izaslanici i uz domaće srpske aktiviste instrumentaliziraju traumatične događaje iz Drugoga svjetskog rata, ističući ponovnu opasnost od ustaštva i genocida. Tadašnja hrvatska socijalistička nomenklatura u toj situaciji nije bila dovoljno odlučna, iako je reagirala i ukazala na problem srpskoga nacionalizma u Hrvatskoj i šire. Jača reakcija obrane hrvatskoga suvereniteta iščitavala se iz političkih stajališta HDZ-a. Posebno se u tome

ističe Prvi opći sabor HDZ-a na kojemu se Tuđman osvrće na razdoblje tzv. NDH, ističući da je pored njezina kvislinškoga karaktera ona bila i izraz povijesnih težnji hrvatskoga naroda. Autor izražava veliko razumijevanje prema Tuđmanovoj interpretaciji, ne određujući se jasno prema politici pomirbe, te se poziva na njegovu naivnost i zaključuje da Tuđman nije shvaćao da će takvi stavovi generirati netrpeljivost u Srba i prema Srbima. Smatramo da spomenuta povijesna reminiscencija nije značila obnovu ustaštva, ali je i djelomična rehabilitacija NDH, kao i ideologija pomirbe koja konstituiranje hrvatske države nije u dovoljnoj mjeri projicirala u moderni demokratski ustroj nego se referirala na ambijent Drugoga svjetskog rata, pridonijela aktiviranju neoustaške simblike i nekih neoustaških tendencija na javnoj sceni. To nije bila dominantna hrvatska politika, ali je hrvatska vlast za takve tendencije odgovorna. Tomu autor ne pristupa dovoljno kritički i služi se tankim argumentom naivnosti, kako hrvatske vlasti tako i samoga Tuđmana! Ističe ulogu SDS-a i njegova lidera Jovana Raškovića u srpskoj pobuni, iako je bilo i drugih političkih stranaka s pretežito srpskim etničkim obilježjima (Jugoslavenska samostalna demokratska stranka, Socijalistička partija Hrvatske – partija jugoslavenske orijentacije, SK Pokret za Jugoslaviju). U cjelokupni plan i program pobune izrazito je aktivno bila uključena i Srpska pravoslavna crkva. Autor navodi i poruke nacionalističkoga sadržaja nekih članova HDZ-a, koji govore o »barjaku na Romaniji« i »granicama drevne Hrvatske« (Đodan), opet ne dovodeći to u vezu s cjelokupnom HDZ-ovom politikom, koja se u svome »prelijevajućem« domovinskom obličju pokazala u odnosu prema Bosni i Hercegovini.

Nadalje se navode povijesne činjenice i važni datumi, pa se tako prisjećamo da je u Srbu 25. srpnja 1990. održan »Srpski sabor« na kojemu je donesena Deklaracija o auto-

miji Srba u Hrvatskoj, s temeljnom idejom da se ne odcjepljuju države (republike) nego narodi. Važan datum u srpskoj pobuni jest 17. kolovoza 1990., kada je hrvatska vlast pokušala razoružati naoružane straže srpskih pobunjenika u okolici Knina. Iz Zagreba su upućeni oklopni transporter i helikopteri, koji su zaustavljeni zajedničkim djelovanjem naoružanih Srba i avijacije JNA. To će biti dovoljno da u simboličkom imaginariju Srba u tzv. Krajini taj datum bude proglašen Danom ustanka srpskog naroda, što je istaknuto u Zakonu o praznicima Republike Srpske Krajine koji je proglašen 20. travnja 1993. Pobunu Srba vodila je Služba državne sigurnosti Srbije, pa su tako u Knin u lipnju 1990. stigla dva pripadnika te službe, Franko Simatović Frenki i Radovan Stojičić Badža. Uskoro počinju incidenti i prva ubojstva, od Plitvica do Borova Sela i Pakraca, što će označiti uvod u ratne sukobe i osvajački srpski pohod na teritorijalni integritet Hrvatske. Početkom kolovoza snage JNA otvoreno se stavljaju na stranu pobunjenika tijekom zauzimanja Dalja, Erduta i Aljmaša, odakle je protjerano civilno nesrpsko stanovništvo. Najveća humanitarna tragedija dogodila se u vrijeme pada Vukovara, kada je veliki dio stanovništva toga područja morao napustiti istočnu Slavoniju, uz mnogobrojne masakre nad civilima.

Autor se potom bavi odnosom hrvatskih vlasti i hrvatske javnosti prema Srbima 1990. i 1991. Tu je on ponovno nekritičan prema radikalnome hrvatskom nacionalizmu, čije su posljedice sudjelovanje u pokušaju podjele Bosne i Hercegovine i mijenjanja granica (čime se Tuđman hvalio, misleći na obnovu Banovine Hrvatske), paljenje desetak tisuća srpskih kuća i ubojstva srpskih civila u ratu i nakon operacije »Oluja«. Iznova se poziva na Tuđmanovu naivnost, a primijetili smo i da ne uspijeva razgraničiti svoje zdravorazumske i emotivne opservacije te interpretira aktere u sukobu na način koji slijedi paradigmu »naši – vaši«. Naime, u Hrvatskoj se u

to vrijeme socijalno konstruira i operativno realizira sociopolitički amalgam sastavljen od demokratskih političkih obrazaca i etničkoga interpretiranja/egzistiranja nacije, što je rezultiralo mnogobrojnim i proturječnim zbivanjima na granici nacionalnih/nacionalističkih i demokratskih obrazaca konstrukcije društva/države. Proces etnifikacije politike umanjit će demokratski i proceduralni karakter rješavanja problema i afirmirati radikalno nacionalističke inačice intervencije u društveno tkivo, što će pridonijeti njegovoj destrukciji. Hrvatski etnonacionalizam aktiviran je u ozračju prijetnje hrvatskome suverenitetu, njegova praktičnog osporavanja i dezintegracije teritorijalnog integriteta Hrvatske. To je dobrim dijelom bio odgovor na ofenzivni i osvajački srpski nacionalizam, u teorijskoj inačici SANU-a, SPC-a i srpskih književnika, a u provedbi Miloševićeva režima. No, pored toga, hrvatski etnonacionalizam nastavak je specifičnih hrvatskih nacionalnih/nacionalističkih resantimana, koji uključuju namjeru konstituiranja samostalne države i određenje hrvatskoga nacionalnog identiteta u distinktivnoj opreci prema srpskome, što rezultira intenziviranjem animoziteta prema Srbima u rasponu od simboličkog nasilja do fizičke represije. Autor se nije dovoljno posvetio tom segmentu sociopolitičke zbilje u Hrvatskoj, što u nekim dijelovima, pa onda i u cjelini, ovu inače vrijednu knjigu čini donekle redukcionističkom u njezinoj teorijsko-interpretacijskoj sferi.

Ustavotvorna skupština SAO Krajine donijela je na sjednici održanoj u Kninu 19. prosinca 1991. odluku o proglašenju Republike Srpske Krajine. Ratni sukobi, barem u svome intenzivnijem obliku, prestaju sa Sarajevskim primirjem 2. siječnja 1992. Pored unutarnjih sukoba, krajinsku zbilju karakterizira velika nestašica namirnica, posebno goriva, iznimno nizak standard, često i prekomjerno uživanje alkohola, osobito u pripadnika krajinske vojske. Krajem 1993. liječnička plaća iznosila je 3,5 DM, plaća prosvjet-

nih radnika 1,5 DM, plaće vojnika bile su manje od 2 DM, a jedno jaje stajalo je 1 DM. Prema autorovim riječima, »RSK je za pojedine srpske nacionaliste označivao istinsko i neiskvareno srpstvo, na nju se gledalo kao na romantičnu državu hrabrog i skromnog srpskog ratnika-seljaka koji stoji na zapadnoj granici pravoslavlja, odnosno svojevrsnu idiličnu pastoralnu sredinu« te navodi riječi jednog srpskog nacionalista: »Beograd (...) Titova kurva. On sebe smatra jugoslovenskim, kosmopolitskim i demokratskim. On jedino ne želi da bude ono što jest: srpski«.

Sukobi u tzv. Krajini intenziviraju se nakon Karadžićeva sukoba s Miloševićem 1994. On se vodio između političkoga pragmatizma i djelomičnog uvažavanja međunarodnih okolnosti (Milošević, Mikelić) i radikalne »igre« do kraja, bez obzira na cijenu (Karadžić, Martić). Kako je pritisak rastao a krajinski su Srbi postajali još nepopustljiviji, Vlada SR Jugoslavije prekinula je 4. kolovoza 1994. sve gospodarske i političke veze s RS, što je imalo značajne reperkusije i za RSK. U jesen 1994. došlo je do mirovne inicijative koju su predvodili američki veleposlanik u RH Peter Galbraith i ruski veleposlanik Leonid Keresteđijanc. Srbi su prema tom planu, poznatijemu kao Plan Z-4, trebali dobiti široku autonomiju, uz uporabu vlastitih simbola, posebno zakonodavno tijelo, vladu i vlastite policijske snage, što bi bivšim potencijalnim kotarevima Glini i Kninu dalo elemente državnosti, dok bi zapadna i istočna Slavonija bile integrirane u Hrvatsku. Plan je odbio hrvatski predsjednik Tuđman, a odbili su ga i krajinski Srbi. U Splitu je 22. srpnja 1995. potpisana Splitska deklaracija kojom je sarajevska vlada pozvala Hrvatsku vojsku u pomoć BiH u obrani od srpskih osvajanja. Odmah nakon toga, 28. srpnja 1995., zauzeti su Bosansko Grahovo i Glamoč, čime se došlo u zaleđe Knina, a time je veza Banja Luka – Knin svedena na makadamski put preko Martin Broda. Istoga dana Martić je proglasio ratno stanje, no mobilizacija je

bila neuspješna. Kad je počela vojno-redarstvena operacija »Oluja«, Krajinu je prema procjeni hrvatskih vlasti napustilo 154.000 Srba (HHO smatra da ih je bilo oko 200.000). Prema nepotpunim podacima HHO-a ubijeno je 410 civila u Dalmaciji i Lici te 267 u Baniji i na Kordunu. Erdutskim sporazumom od 12. studenoga 1995. predviđena je mirna reintegracija istočne Slavonije u ustavno-pravni sustav RH. Nakon »Oluje« dogodila su se mnogobrojna ubojstva, palilo se i pljačkalo. Autor smatra da ti događaji nisu planirani, ali ističe da država nije dovoljno odlučno održavala red na integriranim prostorima.

Knjiga Nikice Barića o srpskoj pobuni u Hrvatskoj svakako pridonosi proučavanju rata u Hrvatskoj. Autor je prikupio i interpretirao opsežnu građu o ratnim zbivanjima od uspostave do sloma Srpske krajine u Hrvatskoj i pokazao iscrpno znanje o njoj. Temeljna primjedba koja se može uputiti njegovu radu odnosi se na metodološki pristup i epistemološke prijepore – najkraće rečeno, postoji problem distanciranja od kolokvijalnoga i (kvazi)ideološkoga tretmana društvene zbilje u odnosu na znanstveni diskurs. Smatramo da autor nije do kraja uspio provesti to distanciranje, pa je stoga riječ o radu koji želi biti znanstveni a da istodobno bude i »naš«, što je proturječno i gotovo da se međusobno isključuje. Jer, cilj znanosti nije braniti državnu politiku, već težiti spoznaji »onoga što se dogodilo«. I pored tih zamjerki, smatramo da knjiga Nikice Barića zaslužuje pozornost znanstvene, pa i ukupne hrvatske javnosti. Njezina je temeljna kvaliteta kronološki prikaz ratnih zbivanja u Hrvatskoj, opis uspona i pada paradržavne tvorevine i posljedica koje su ti povijesni događaji ostavili na mikrosocijalni ambijent lokalnih zajednica na tom prostoru.

Dragutin Babić

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*